

Гуцол Кирило Віталійович, аспірант Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України

e-mail: kvgutsol@gmail.com

РОЗРОБКА ОПИТУВАЛЬНИКА ЗДАТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ДО САМОПРОЕКТУВАННЯ

Анотація

У статті наведено процедуру розробки авторського опитувальника здатності особистості до самопроєктування. Діагностичний інструментарій створено відповідно до запропонованої нами теоретичної моделі здатності особистості до самопроєктування, згідно якої остання визначається інтегральним корпусом психологічних характеристик особистості, ядрену складову якого становить сформованість у індивіда прагнення до саморозвитку, особистісної автономії, перспективної орієнтованості її індивідуального досвіду, толерантності до невизначеності та системної рефлексії.

Запропонований опитувальник спрямовано на визначення стану сформованості особистісної автономії (як виміру інтенціональної, смислової емансипації особистості) і перспективної орієнтованості індивідуального досвіду особистості (як її готовності до здійснення життєвого проєкту). Опитувальник складається з 45 тверджень, що оцінюються за 5-ти бальною шкалою.

Він містить чотири, відносно незалежні, діагностичні шкали: «Автономія», «Імпульсивна квазісвобода», «Я-плануюче», «Я-діюче». Особливості особистісної емансипації особистості визначаються за шкалами «Автономія» та «Імпульсивна квазісвобода». Перспективна орієнтованість індивідуального досвіду особистості діагностується за допомогою врахування даних за шкалами «Я-плануюче» та «Я-діюче», що визначають готовність особистості до здійснення власного життєвого

проекту. Представлено алгоритм розробки і результати апробації вищезазначеного діагностичного інструментарію на виборці в 1015 осіб.

Ключові слова: самопроектування особистості, здатність особистості до самопроектування, опитувальник здатності особистості до самопроектування, особистісна автономія, перспективна орієнтованість індивідуального досвіду особистості.

Kyrylo Hutsol, post-graduate student G.S. Kostiyk Institute of Psychology of the National Academy of the NAPS of Ukraine

DEVELOPMENT AND APPROBATION OF A QUESTIONNAIRE OF PERSONALITY'S ABILITY TO SELF-DESIGN

Summary

The article describes the procedure of elaboration of an author's questionnaire of personality's ability to self-design. Diagnostic toolkit was created in accordance with our proposed theoretical model of personality's ability to self-design, according to which the latter is determined by integral body of psychological features of personality, which core component is a formation of desire of an individual for self-development, personal autonomy, perspective orientation of his individual experience, tolerance to uncertainty and systematic reflection.

The proposed questionnaire aims to determine the state of formation of personal autonomy (as a dimension of intentional, semantic emancipation of a personality) and perspective orientation of individual experience of a personality (as his willingness to carry out a life project). The questionnaire consists of 45 statements, rated according to a 5-points scale.

It contains four, relatively independent, diagnostic scales: "Autonomy", "Impulsive quasi-freedom", "Me-planning", "Me-acting". Features of personal emancipation are determined according to the scales "Autonomy" and "Impulsive quasi-freedom". Perspective orientation of individual experience of a personality is diagnosed by taking into account the data according to the scales "Me-

planning" and "Me-acting", which determine readiness of a personality for implementation of his own life project. The development algorithm and approbation results of the above-mentioned diagnostic toolkit is shown based on selection of 1015 persons.

Keywords: *personality's self-designing, personality's ability to self-designing, questionnaire of personality's ability to self-designing, personal autonomy, perspective orientation of individual experience of a personality.*

Постановка проблеми. В інформаційному суспільстві проектна діяльність поширюється на всі сфери буття людини. Підвищення дослідницької уваги до проблем проектування зумовлено стрімким зростанням його ролі в соціальному та економічному розвитку сучасного людства. Низка «поворотів», які зазнала методологія наукового пізнання в ХХ столітті, призвела до активізації взаємопроникнення гуманітарної та негуманітарної суспільних сфер, експлікувала тенденцію гуманітаризації підходів до проектної діяльності, розробка яких почала здійснюватися на некласичних та постнекласичних засадах.

У той же час, результати аналізу гуманітарних процесів свідчать про системну кризу їхньої актуальної життєздатності, загальну соціогуманітарну (антропологічну) кризу постіндустріального суспільства, різні аспекти якої вчені артикують як «важку психологічну кризу» (А.Л. Журавльов, А.В. Юревич), «екзистенціальну кризу» (В.В. Пастухов), «рефлексивну катастрофу» (В.Е. Лепський) тощо. З точки зору, М.Н. Епштейна, «в останні десятиліття гуманітарні науки перестають бути тем, чим були покликані бути, – самосвідомістю і самотворенням людства» [9, 37]. Отже, на сьогоднішній день постає нагальне завдання посилити перетворювальний потенціал гуманітарних наук, їхній потенціал самодетермінації, саморозвитку, самопроекування людини.

Останнім часом проблема самопроекування привертає увагу дослідників різних галузей гуманітарної науки, продуктивно опрацьовується

в межах соціології, педагогіки, менеджменту, психології тощо. У вітчизняній та зарубіжній психології існують лише поодинокі приклади досліджень проблеми самопроекування особистості: особливостей та обмежень особистісного проектування (В.М. Розін [3]); особистості як автопроеку (Г.Л. Тульчинський [5]); педагогічних концепцій самопроекування (В.С. Безрукова [1], І.С. Казаков [2], Ю.С. Тюнников [6], П.Г. Щедровицький [8]); дискурсивних практик самопроекування особистості (О.В. Зазимко, О.О. Зарецька, С.Ю. Рудницька, М.Л. Смільсон, Н.В. Чепелєва [4]).

У межах психолого-герменевтичного підходу, що становить методологічну основу нашого дослідження, самопроекування особистості передбачає формування в неї здатності до самоосмислення та осмислення навколишнього світу через засвоєння ключових соціокультурних дискурсів, розуміння й інтерпретацію життєвого досвіду, а також вміння реінтерпретувати, переосмислювати, трансформувати цей досвід залежно від зовнішніх впливів, а також задумів, завдань, планів та перспектив особистості [4].

Згідно розробленій нами теоретичній моделі, здатність особистості до самопроекування визначається інтегральним корпусом психологічних характеристик особистості [7], серед яких доцільно виокремити сформованість у неї:

- прагнення до саморозвитку;
- системної рефлексії;
- толерантності до невизначеності;
- особистісної автономії;
- перспективної орієнтованості індивідуального досвіду особистості.

На сьогоднішній день у психології розроблено різноманітний методичний інструментарій для діагностики перших трьох вищезазначених характеристик особистості, проте бракує опитувальників, що визначають особистісну автономію як вищий вимір інтенціональної, смислової емансипації особистості та перспективну орієнтованість індивідуального

досвіду особистості як її готовність до здійснення життєвого проекту. Саме із цією метою нами було розроблено опитувальник здатності особистості до самопроекування.

Викладення основного матеріалу. Представимо алгоритм розробки опитувальника здатності особистості до самопроекування на пілотажному етапі дослідження.

1. Перша пілотажна група складалася з 20 практичних психологів, що працюють у галузі освіти, бізнесу, займаються приватною практикою (12 осіб жіночої статі та 8 – чоловічої) віком від 24 до 57 років, яким було запропоновано сформулювати по двадцять тверджень, що за їхнім власним передбаченням відповідали б чотирьом шкалам: самодетермінація, відповідальність, саморозвиток, саморозуміння або розкривали б здатності особистості до самопроекування та можливості їх розвитку в цілому. У результаті нами було отримано майже 356 різних тверджень.

2. Задля їх подальшого опрацювання було залучено групу з 5 експертів. У ролі експертів було залучено 3 співробітники та 2 аспіранти лабораторії когнітивної психології Інституту психології НАПН України імені Г.С. Костюка. У результаті 356 тверджень були узагальнені до 50.

1. Я вважаю себе ковалем власного щастя.
2. Я розділяю думку, що горбатого могила виправить.
3. Я сповнений бажання змінюватися відповідно до вимог значимої для мене людини.
4. Я легко знаходжу спільну мову із собою.
5. Я знаю, що саме мені робити в житті.
6. Я обурююся вимогами, що висувають оточуючі, проте не в змозі захищати себе, відстоювати своє право на власні бажання та переконання.
7. Я боюсь бути «білою гавою» в очах інших.
8. Я маю дуже чіткі цілі та наміри.
9. Те, що я роблю, і те, що відбувається в моєму житті, є значимим для мене.

10. У складних обставинах я зазвичай чекаю, поки проблеми вирішаться самі собою.
11. Якщо для досягнення цілей мені доводиться «наступати собі на горлянку», то я відмовляюсь від таких цілей або шукає інші шляхи їх досягнення.
12. Мій настрій – дуже чутливий механізм, мене легко «вибити з колії».
13. Прагнучи важливих подій, я намагаюся заздалегідь уявити послідовність своїх дій при різних варіантах розвитку ситуації.
14. Моє життя хаотичне, не підпорядковано чітким цілям.
15. У моєму житті не було б стільки проблем, якби деякі люди змінили своє ставлення до мене.
16. Я зазвичай самостійно приймаю рішення.
17. Мені багато чого не подобається в моїх стосунках з іншими, але я не маю можливості що-небудь змінити.
18. Я є автором власних вчинків.
19. Якщо відбувається конфліктна ситуація, то, розмірковуючи, хто винний, я зазвичай починаю із себе.
20. Я постійно переконує себе, що я не гірше інших.
21. Я легко потрапляю під вплив інших людей.
22. Я зазвичай замислююся над можливими наслідками моїх вчинків.
23. Не розумію, навіщо взагалі живу, просто живу, як усі.
24. Я себе погано почуваю, коли не відповідаю очікуванням інших людей.
25. Я почуваю себе некомфортно в ситуації невизначеності.
26. У складних ситуаціях намагаюся ставити перед собою задачі та їх вирішувати.
27. Я не впевнений(на), що здатний(на) знайти своє покликання в житті.
28. Я вважає, що краще все робити старими перевіреними способами.
29. У складних ситуаціях я часто «сиджу і чекаю в моря погоди».
30. Я сам коваль своєї долі.
31. Мені важко бути настільки вільним, щоб бути самим собою.

32. Я зазвичай аналізую свої почуття й досвід.
33. Я боюсь відрізнятись від інших.
34. Мені цікаво жити.
35. Я живу сьогодні і мало хвилююсь, яким саме буде моє майбутнє.
36. Я відчуваю себе на узбіччі життя.
37. У вважаю, що обставини сильніше за мене.
38. Прагну знати про себе більше.
39. Перешкоди, які виникають у моєму житті, стимулюють мене діяти.
40. У спілкуванні я зацікавлений(а) у зворотному зв'язку, це допомагає мені критично ставитися до себе.
41. Я зазвичай намагаюсь осмислювати свої вчинки.
42. Я вірю у власні можливості досягти поставлених цілей.
43. Я прагну бути відкритою людиною.
44. Я усвідомлюю вплив, який чинять на мене інші люди.
45. Я керую власним професійним розвитком.
46. Отримую задоволення від процесу вирішення життєвих задач.
47. Мене лякає зростаюча відповідальність.
48. Я планую вдосконалити в собі певні якості.
49. Моє життя спрямовано на майбутнє.
50. Я вважаю, що людина повинна задовольняти очікування своїх батьків щодо її життєвих досягнень та здійснень.

(При подальшому опрацюванні цих тверджень ми будемо зберігати вищенаведену нумерацію).

3. Другу пілотажну групу склали 1015 респондентів (501 особа чоловічої статі та 514 осіб – жіночої) віком від 17 до 62 років, яким було запропоновано виконати завдання згідно інструкції:

«Шановний респонденте! Запрошуємо Вас узяти участь у дослідженні проблеми дискурсивного самопроекування особистості. Дослідження носить анонімний характер, а Ваші відповіді будуть використовуватися лише в узагальненому вигляді.

Вам пропонується низка тверджень. Оцініть, наскільки вони є вірними для Вас.

При оцінці використовуйте таку шкалу:

1 _____ 2 _____ 3 _____ 4 _____ 5

зовсім не згодний || щось середнє || повністю згодний

Ми будемо вдячні за Вашу згоду виконати завдання».

4. На наступному етапі відповіді 1015 респондентів на 50 тверджень були піддані факторному аналізу за методом головних компонент і факторним обертанням «Equamax», яке спрямоване на спрощення інтерпретації як факторів, так і змінних одночасно.

За результатами аналізу виявилось, що у повернутій матриці факторних компонентів твердження під номерами 2; 3; 4 мають високі навантаження на фактори, які пояснюють найнижчий відсоток сукупної дисперсії. Тим самим вони відтягують навантаження інших тверджень з більш вагомих факторів. Через це зазначені твердження було знято нами з подальшого аналізу.

Твердження під номерами 11 та 19 у всіх виділених здійсненим аналізом факторами мають дуже низькі навантаження до 0,40. Тобто, ці твердження не значно, але пов'язані майже з усіма виділеними факторами. Тому, твердження 11 і 19 також було знято з подальшого аналізу.

4. На наступному етапі відповіді 45 тверджень (без тверджень: 3; 11; 19; 2; 4) було повторно піддано факторизації за вказаними вище параметрами. За критерієм Кайзера на масиві 1015 відповідей респондентів виділено 10 факторів. Утім, за результатами аналізу виявилось, що більшість тверджень з невисокими навантаженнями входять до різних факторів. Отже, у такому разі передбачається наявність зв'язку між виділеними факторами.

5. На цьому етапі перевірку наявності зв'язку між виділеними 10 факторами здійснено за ранговим критерієм кореляції Спірмена. Аналіз показав, що майже всі виділені фактори перебувають у позитивних взаємозв'язках. Цього слід було очікувати, адже всі сформульовані твердження розкривають характеристики особистості, здатної до

самопроекування: прагнення до саморозвитку, відповідальність, самодетермінацію, саморозуміння тощо.

За найбільш тісними кореляційними зв'язками фактори було об'єднано в чотири комбінації, які можуть складати відносно незалежні шкали опитувальника.

Шкала 1: фактор 1 + фактор 2 (взаємозв'язок між факторами: $r = 0,815$, $p \leq 0,001$);

Шкала 2: фактор 3 + фактор 5 + фактор 9 (фактор 3 і фактор 5 – $r = 0,794$, $p \leq 0,001$; фактор 3 і фактор 9 – $r = 0,711$, $p \leq 0,001$; фактор 5 і фактор 9 – $r = 0,779$, $p \leq 0,001$);

Шкала 3: фактор 4 + фактор 6 ($r = 0,887$, $p \leq 0,001$);

Шкала 4: фактор 7 + фактор 8 + фактор 10 (фактор 7 і фактор 8 – $r = 0,703$, $p \leq 0,001$; фактор 7 і фактор 10 – $r = 0,681$, $p \leq 0,001$; фактор 8 і фактор 10 – $r = 0,663$, $p \leq 0,001$).

Отже, до першої шкали ввійшли 12 тверджень:

1. Я вважаю себе ковалем власного щастя.
5. Я знаю, що саме мені робити в житті.
8. Я маю дуже чіткі цілі та наміри.
9. Те, що я роблю, і те, що відбувається в моєму житті, є значимим для мене.
14. Моє життя хаотичне, не підпорядковано чітким цілям.
16. Я зазвичай самостійно приймаю рішення.
18. Я є автором власних вчинків.
23. Не розумію, навіщо взагалі живу, просто живу, як усі.
27. Я не впевнений(на), що здатний(на) знайти своє покликання в житті.
30. Я сам коваль своєї долі.
34. Мені цікаво жити.
45. Я керую власним професійним розвитком.

Перша шкала отримала назву «Я-діюче».

До другої шкали ввійшли 13 тверджень.

13. Прагнучи важливих подій, я намагаюся заздалегідь уявити послідовність своїх дій при різних варіантах розвитку ситуації.
22. Я зазвичай замислююся над можливими наслідками моїх вчинків.
32. Я зазвичай аналізую свої почуття й досвід.
38. Прагну знати про себе більше.
39. Перешкоди, які виникають у моєму житті, стимулюють мене діяти.
40. У спілкуванні я зацікавлений(а) у зворотному зв'язку, це допомагає мені критично ставитися до себе.
41. Я зазвичай намагаюся осмислювати свої вчинки.
42. Я вірю у власні можливості досягти поставлених цілей.
43. Я прагну бути відкритою людиною.
44. Я усвідомлюю вплив, який чинять на мене інші люди.
46. Отримую задоволення від процесу вирішення життєвих задач.
48. Я планую вдосконалити в собі певні якості.
49. Моє життя спрямовано на майбутнє.

Друга шкала отримала назву «Я-плануюче». За цією шкалою визначається готовність особистості до здійснення життєвого проекту.

Отже, за допомогою врахування даних за двома шкалами авторського опитувальника здатності особистості до самопроекування «Я-діюче» та «Я-плануюче» визначається перспективна орієнтованість індивідуального досвіду особистості. Твердження оцінюються за 5-ти бальною шкалою.

До третьої шкали ввійшли 10 тверджень.

7. Я боюсь бути «білою гавою» в очах інших.
10. У складних обставинах я зазвичай чекаю, поки проблеми вирішаться самі собою.
12. Мій настрій – дуже чутливий механізм, мене легко «вибити з колії».
20. Я постійно переконує себе, що я не гірше інших.
21. Я легко потрапляю під вплив інших людей.
24. Я себе погано почуваю, коли не відповідаю очікуванням інших людей.
25. Я почуваю себе некомфортно в ситуації невизначеності.

33. Я боюсь відрізнятись від інших.
36. Я відчуваю себе на узбіччі життя.
47. Мене лякає зростаюча відповідальність.

Третя шкала отримала назву «Автономія».

До четвертої шкали увійшли 10 тверджень.

6. Я обурююся вимогами, що висувають оточуючі, проте не в змозі захищати себе, відстоювати своє право на власні бажання та переконання.
14. Моє життя хаотичне, не підпорядковано чітким цілям.
15. У моєму житті не було б стільки проблем, якби деякі люди змінили своє ставлення до мене.
17. Мені багато чого не подобається в моїх стосунках з іншими, але я не маю можливості що-небудь змінити.
28. Я вважаю, що краще все робити старими перевіреними способами.
29. У складних ситуаціях я часто «сиджу і чекаю в моря погоди».
31. Мені важко бути настільки вільним, щоб бути самим собою.
35. Я живу сьогоднішнім і мало хвилююсь, яким саме буде моє майбутнє.
37. Я вважаю, що обставини сильніше за мене.
50. Я вважаю, що людина повинна задовольняти очікування своїх батьків щодо її життєвих досягнень та здійснень.

Четверта шкала отримала назву «Імпульсивна квазісвобода».

Отже, за допомогою врахування даних за двома іншими шкалами авторського опитувальника здатності особистості до самопроекування «Автономія» та «Імпульсивна квазісвобода» визначаються особливості інтенціональної, смислової емансипації особистості. Твердження оцінюються за 5-ти бальною шкалою.

Висновки. Таким чином, за результатами апробації авторського опитувальника можна зробити висновок, що розроблений діагностичний інструментарій доцільно використовувати для визначення характеристик особистості, що сприяють розвитку її здатності до самопроекування: особистісної автономії на перспективній орієнтації досвіду особистості.

Список використаних джерел

1. Безрукова В. С. Педагогика. Проективная педагогика. Екатеринбург : Деловая книга, 1996. 344 с.
2. Казаков И. С. Самопроектирование – анализ понятия. *Вестник СГУТиКД*. 2011. 2 (16). С. 130–133.
3. Розин В. М. Можем ли мы проектировать сами себя? *Философские науки*. 2009. 12. С. 8–26.
4. Самопроекування особистості у дискурсивному просторі : монографія / Н. В. Чепелева, М. Л. Смутьсон, О. В. Зазимко, С. Ю. Гуцол [та ін.] ; за ред. Н. В. Чепелевої. Київ : Педагогічна думка, 2016. 232 с.
5. Тульчинский Г. Л. Автопроективность личности. *Философские науки*. 2009. 11. С. 137–139.
6. Тюнников Ю. С. Социокультурное и педагогическое проектирование: проблемы взаимодействия. *Известия высших учебных заведений. Северо-Кавказский регион. Общественные науки*. 2000. 1. С. 100.
7. Чепелева Н.В., Рудницька С.Ю. Психологічна характеристика особистості, здатної до самопроекування. *Педагогіка і психологія*. 2018. 1. С. 71–77.
8. Щедровицкий П. Г. Русский мир. Возможные цели самоопределения. *Независимая газета*. 14.02.2000. URL : http://www.ng.ru/ideas/2000-02-11/8_russian_world.html (дата звернення : 29.11.2019).
9. Эпштейн М. Н. Конструктивный потенциал гуманитарных наук : могут ли они изменять то, что изучают? *Философские науки*. 2008. 12. С. 34–55.

References transliterated

1. Bezrukova, V. S. (1996). *Pedagogika. Proektivnaja pedagogika* [Pedagogy. Projective pedagogy]. Ekaterinburg: Delovaja kniga. [in Russian].
2. Kazakov, I. S. (2011). *Samoproyektirovaniye – analiz ponyatiya* [Self-designing – analysis of the concept]. *Vestnik SGUTiKD – Journal «Sochi Journal*

of Economy», 2 (16), 130-133. [In Russian].

3. Rozin, V. M. (2009). Mozhem li my proektirovat' sami sebja? [Can we design ourselves?]. *Filosofskie nauki – Philosophical Sciences*. 12. 8-26. [in Russian].

4. Chepelieva, N.V., Smulson, M.L., Zazymko, O.V., Hutsol, S.Yu. at al. (2016). *Samoproektuvannia osobystosti u dyskursyvnomu prostori: monohrafiia* [Self-designing of personality in the discursive space: monograph]. Kyiv: Pedahohichna dumka. URL : <http://lib.iitta.gov.ua/704560/> [In Ukrainian].

5. Tyunnikov, YU. S. (2000). Sotsiokul'turnoye i pedagogicheskoye proyektirovaniye : problemy vzaimodeystviya [Sociocultural and pedagogical design: problems of interaction]. *Izvestiya vysshikh uchebnykh zavedeniy. Severo-Kavkazskiy region. Obshchestvennyye nauki – Proceedings of higher educational institutions. North Caucasus region. Social Sciences*, 1, 100-104. [In Russian].

6. Tul'chinskiy G. L. (2011). Lichnost' kak proyekt i brend [Person as project and brand]. *Nauka televideniya – Television science*. 8; 250–265. [In Russian].

7. Chepeleva, N. V. & Rudnic'ka, S. Yu. (2018). Psiholohichna harakterystyka osobystosti, zdatnoï do samoproektuvannja [Psychological characteristic of a person capable of self-design]. *Pedahohika i psiholohija – Pedagogy and psychology*, 1, 71-77 [in Ukrainian].

8. Shchedrovickij, P. G. (2000). Russkij mir. Vozmozhnye celi samoopredeleniya [Russian world. Possible goals of self-determination]. *Nezavisimaya gazeta – Independent newspaper*. 14.02. URL : http://www.ng.ru/ideas/2000-02-11/8_russian_world.html [In Russian].

9. Epshtejn, M. N. (2008). Konstruktivnyj potencial gumanitarnyh nauk : mogut li oni izmenyat' to, chto izuchayut? [The constructive potential of the humanities: can they change what they study?]. *Filosofskie nauki – Philosophical Sciences*. 12. 34-55. [In Russian].